

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи з дисципліни
«Історія української культури»
для студентів усіх бакалаврських
напрямків**

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи з дисципліни
«Історія української культури»
для студентів усіх бакалаврських напрямків**

Вінниця
ВНТУ
2017

Рекомендовано до друку Методичною радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 6 від 16 лютого 2017 р.)

Рецензенти:

О. В. Гречановська, кандидат педагогічних наук, доцент

А. Б. Пономаренко, кандидат історичних наук, доцент

Методичні рекомендації до самостійної роботи з дисципліни «Історія української культури» для студентів усіх бакалаврських напрямків / Уклад.: О. В. Зінько, Т. І. Сідлецька. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 50 с.

У методичних рекомендаціях наведено основні вказівки до самостійної роботи студентів з дисципліни «Історія української культури». Є словник термінів, контрольні запитання, тестові завдання, список рекомендованої літератури.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Тема 1 Теоретичні аспекти культури	5
Тема 2 Ранні форми культур на українських землях.....	8
Тема 3 Загальні відомості про історико-етнічний розвиток українців.....	13
Тема 4 Культура Київської Русі.....	16
Тема 5 Українська культура XIV – першої половини XVII ст. Поширення ідей гуманізму	20
Тема 6 Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. Особливості українського бароко.....	24
Тема 7 Освіта та вища школа в Україні X – XVIII ст.....	28
Тема 8 Українське культурне відродження XIX ст.	31
Тема 9 Художня культура України XX – початку XXI ст.	36
ТЕСТИ.	41

ВСТУП

В умовах проведення оптимізації навчального процесу значна увага приділяється самостійному опрацюванню навчального матеріалу під час вивчення курсу «Історія української культури». Така форма навчального процесу важлива для формування навичок самостійної роботи сучасного студента, вміння планувати та організовувати свій позаурочний час. СРС спрямовується на більш глибоке засвоєння теоретичних знань, спонукає до пошукової діяльності для опрацювання проблемних та дискусійних питань.

Методичні рекомендації до самостійної роботи допомагають збагатити та поглибити художній досвід студентської молоді, забезпечити орієнтацію в культурному просторі, сприяти формуванню наукового світогляду. Першочергове завдання, яке поставили перед собою автори – акцентувати увагу студентів на пізнанні найкращих зразків культурної спадщини України; формуванні потреби звертатися до духовних і матеріальних надбань українського народу як невичерпного джерела нових ідей, нестандартних рішень, що в кінцевому підсумку збагатить особистість, формуватиме духовність.

Від рівня засвоєння надбань, що входять до скарбниці українського народу суттєво залежать розвиток почуттєво-образного сприйняття суспільних явищ та художніх цінностей, світоглядні позиції фахівця, загалом його загальна культура, здатність використовувати ці здобутки у вирішенні актуальних проблем сучасності.

Тема 1 Теоретичні аспекти культури

Ключові слова: *поняття культури, основні функції культури, основні теорії культури, культурні форми, поняття мистецтва.*

Слово «культура» походить від латинських слів *colo, coler* (щось вирощувати, доглядати, обробляти). Звідси – *culturare* (вирощений, оброблений людською працею, доведений до досконалості). Спочатку ці слова стосувалися праці на землі, однак згодом усе частіше стали вживатись у ширшому значенні – стосовно духовно-практичної діяльності людини.

Уперше термін «культура» зустрічається в праці «Тускуланські бесіди» римського оратора і філософа **Марка Тулія Цицерона**: «Культура духу є філософія». Щоб стати філософом, тобто мудрим, вважав він, треба наполегливо вдосконалювати свої розумові здібності. Поступово цей термін починає вживатися як синонім вихованості, освіченості. Пізніше культуру стали розуміти як «людяність», що виділяє людину з природи, варварського стану. Культура стала мірою того, що відрізняє римлянина від варвара, цивілізовану людину від дикуна, природне від неприродного (тобто штучного).

Саме через культуру пізнається людина як суспільна істота і соціально-діяльна особа, реалізується людське «Я». У сучасній культурології найбільш вживаним є погляд на культуру як складне матеріально-духовне поле самореалізації суб'єкта і соціальних груп, особливу саморегулюючу форму відтворення розумного життя як складову умову розвитку світу. (Культура так само, як і людина, є саморегулюючою складною системою, тому діють одночасно і закони природи, і закони складних систем – синергетика).

Людина як індивід має тілесність. Мета тілесної активності – виживання. Людина як суб'єкт має свідомість. Метою свідомої активності є пізнання. Людина як особистість має соціальність; мета соціальної активності – адаптація. Людина як індивідуальність має духовність; мета духовної активності – творчість.

На сьогодні не існує єдиного визначення культури. Насамперед, через те, що культура – настільки динамічне явище, що її визначення, адекватне сьогодні, завтра може виявитися хибним. Людство перебуває у постійному русі до «істини». Наші знання адекватні світу настільки, наскільки ми його освоїли.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Спробуйте обґрунтувати варіативність визначень культури (описові, історичні, психологічні, соціологічні, філософські, культурологічні).
2. Поясніть структурний розподіл культури на матеріальну та духовну.

3. Охарактеризуйте основні теорії культури (богословська, культурних коловоротів, теорія монад, просвітницька, марксистська, еволюціоністська, концепція локальних культур Шпенглера, локальних цивілізацій Тойнбі, ігрова теорія культури, символічна теорія культури, теорія пасіонарності та синергетична).

4. Поясніть основні функції культури (адаптаційна, пізнавальна, аксіологічна, інформаційна, комунікативна, нормативна, гуманістична, виховна, світоглядна, інтегративна).

5. Розкрийте сутність основних форм культури: світова, національна, українська, субкультура, регіональна, сільська, міська, елітарна, кримінальна, маргінальна, контркультура, народна культура, масова культура.

Термінологічний словник

Акультурація (*утворення, розвиток*) – процес взаємовпливу культур, у результаті котрого культура одного народу повністю або частково сприймається культурою іншого народу, зазвичай менш розвиненого; це багатоманіття процесів асиміляції й етнічної консолідації.

Духовна культура – ціннісне переосмислення сукупності отриманих людиною знань, уподобань й пріоритетів, для чого використовуються всі форми суспільної свідомості (філософія, наука, мораль, право, релігія, мистецтво). Духовну культуру можна поділити на дві сфери: 1) духовні якості людини і діяльність щодо їхньої реалізації; 2) відносно самостійні духовні цінності (наукові теорії, мистецькі твори, правові та моральні норми).

Етнічна культура – це культура людей, пов'язаних між собою спільністю історичного походження і території проживання, тобто єдністю «крові та землі».

Етнос (*плем'я, народ*) – історично сформована стійка єдність людей (плем'я, народність, нація), культурна спільність якої зумовлює єдність психічного самовідчуття (за принципом «ми» – «вони»). Обов'язкові умови виникнення етносу – спільність території та мови.

Етос (*звичай, вдача, характер*) – узагальнена характеристика культури певної соціальної спільноти, яка виявляється в системі панівних цінностей, ідеалів та норм, що зумовлюють поведінку носіїв цієї культури. А. Кребер вважав: етос є властивістю культури, що пронизує її подібно до запаху.

Етнопсихологія – наукова дисципліна, що розвивається на стику етнографії і психології. Досліджує психічний склад і поведінку людей, що зумовлюють приналежність до того чи іншого етносу.

Етнологія (*від грец. – народ, наука*). Дослівно «наука про народ». Інколи вживається пояснення – теоретична етнографія.

Етногенез – сукупність історичних, соціально-культурних явищ і процесів, які зумовили утворення етносу. Охоплює значний історичний період становлення та існування етносу в різних етноісторичних формах (рід, плем'я, народ, нація).

Культура – це творча діяльність людей, різноманітні аспекти людської діяльності; це специфічний спосіб організації та розвитку людської діяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм і настанов, у духовних цінностях, у ставленні людей до природи, до себе, у міжособистісних стосунках.

Контркультура (*проти*) – субкультура, що містить у собі соціокультурні цінності і настанови, які суперечать фундаментальним принципам домінуючої культури.

Матеріальна культура – часто співвідносять з поняттям «цивілізація»; сукупність матеріальних благ й різноманітних засобів їхнього виробництва.

Синергетика (*спільний, діючий разом, узгоджений*) – напрям міждисциплінарних досліджень, об'єктом яких є процеси самоорганізації в різних системах (фізичних, хімічних, біологічних, соціальних та ін.). Синонім – нелінійна наука. Іноді вживається як означення особливої парадигми наукового мислення.

Феномени культури – різні форми виявлення сутності культури, наприклад економіка, наука, політика, мистецтво, релігія, мораль, право, техніка та ін.

Цивілізація – 1) форма існування живих істот, наділених розумом; 2) ступінь розвитку матеріальної й духовної культури, суспільного розвитку загалом; 3) відносно самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване в просторі й часі, що може мати ієрархічні рівні.

Художня культура – формує суспільно-естетичний ідеал, виражаючи його у вигляді художніх образів, з допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються на особистий досвід людини.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Природа і культура.
2. Людина як продукт біологічної та культурної еволюції.
3. Культура – це основа гармонізації суперечностей між людиною і природою.
4. Культура і цивілізація.
5. Співвідношення національної і світової культури.
6. Техніка в культурному прогресі.
7. Роль культури у формуванні особистості.
8. Мистецтво як засіб творення особистості.
9. Менталітет українця: позитивне та негативне.
10. Роль культури в зміні свідомості та менталітету людини.
11. Субкультури в Україні.
12. Функції мистецтва.

Список рекомендованої літератури

1. Абрамович С. Д. Світова та українська культура : навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів, 2004.
2. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014.
3. Історія української культури : курс лекцій / Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін. ; під заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.
4. Історія світової і української культури : підруч. для вищ. закл. освіти / Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. – К. : Літера ЛТД, 2005.
5. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура : курс лекцій / Кордон. М. В. – К. : ЦУЛ, 2003.
6. Костина А. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / Костина А. – М., 2006.
7. Культурологія / Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк С. П. та ін. ; за ред. Т. Б. Гриценко. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009.
8. Культурологія : навч. посіб. / Петрушенко В. Л., Пинда Л. А., Подольська Є. А. та ін. ; за заг. ред. проф. В. М. Пічі. – Львів, 2007.
9. Культурологія : українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Закович М. М., Зязюн І. А., Семашко О. М. та ін. / за ред. М. М. Заковича. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.
10. Шевнюк О. Л. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Шевнюк О. Л. – К., 2003.

Тема 2

Ранні форми культур на українських землях

Ключові слова: *первісне мистецтво, магія, обряд, трипільська культура, культура кіммерійців, культура скіфів, культура сарматів, культура давніх слов'ян.*

Зародження мистецтва піднесло людину над тваринним світом, стало новим знаряддям пізнання природи, зміцнило соціальні зв'язки у первісному суспільстві. На думку вчених, лише в процесі трудової діяльності людина вчилася образно мислити і створювати художні твори, що прискорювало інтелектуальний розвиток первісного суспільства, давало змогу втілювати знання.

В Україні першими зразками мистецтва є кістки тварин, прикрашені прокресленими лініями. На мамонтових лопатках зображували тварину, по боках – різні прямі й криві лінії. Пізніше такі малюнки виконані або одним кольором (монохромні), або кількома (поліхромні). Так, розпис червоною

вохрою зберігся на лопатці та двох щелепах мамонта (Мізин) і на черепі мамонта (Межиріч), прокреслені композиції – на мамонтових бивнях (Межиріч, Кирилівська стоянка в Києві), різні риси та ямки, розташовані в певному порядку на виробах із кістки, рогу, каменю. На згаданих палеолітичних стоянках в Україні виявлено також кістяні статуетки жінки, тварин, прикрашені геометричним орнаментом. Жіночі статуетки пов'язують із культом прародительки, інші – з мисливською магією.

Первісне мистецтво було тісно пов'язане з магічними обрядами, що справлялися у культових приміщеннях або святилищах – рукотворних чи природних, до яких, на думку відомих археологів В. Даниленка і М. Чмихова, відносять **Кам'яну Могилу** поблизу с. Терпіння Мелітопольського району Запорізької області. Гроти Кам'яної Могили, починаючи з пізнього палеоліту, використовувались як приміщення для релігійних обрядів, розмальовані зображеннями тварин великих розмірів – турів, мамонтів. Підраховано, що у гротах Кам'яної Могили виявлено більше тисячі малюнків різного часу, на яких зображено 15 видів тварин.

Почали зароджуватися перші форми релігії: фетишизм, анімізм, тотемізм, магія.

У добу неоліту виникає **трипільська культура**, що існувала у IV – II тис. до н. е. на території, яка охоплює землі теперішніх Правобережної України, Румунії, Молдови та Польщі. Трипільську культуру відкрив наприкінці XIX ст. відомий український археолог В. Хвойка. Основними заняттями трипільців були скотарство та землеробство. Вони вирощували пшеницю, ячмінь, овес, розводили велику рогату худобу, коней, свиней. Займалися полюванням та рибальством. Яскравим виявом матеріального і культурного розвитку трипільців є їхнє керамічне виробництво. Посуд прикрашали орнаментом із хвилястих ліній і завитків, що виконували магічну роль оберегу, та сонячними символами. Трипільцям був притаманний політеїзм, анімізм і фетишизм. У житлах трипільців обов'язково були глиняні фігурки тих сил, яким вони поклонялися: Богині-Матері (символу материнства й родючості), бику (символу обробки землі й багатства), змії (символу спритності), голубу (символу неба) та ін.

Кімерійці є найдавнішим етносом на теренах сучасної України, який згадується у писемних джерелах (свідчення ассирійських хронік, Геродота). Кімерійці жили у Причорномор'ї, Приазов'ї і Середньому Подніпров'ї, вони були носіями культури бронзи. Дослідники зазначають, що етнічно кімерійці були іранськими племенами, які панували у той час у степовій зоні Євразії. Вони займалися скотарством і вели кочовий спосіб життя.

На початку VII ст. до н. е. кімерійська культура частково розчинилася у культурі **скіфів**. Скіфська культура – це синкретичний культурний феномен, що поєднав творчість багатьох кочових і землеробських племен, які жили на території України упродовж VII ст. до н. е. – III ст. н. е. Основою господарської діяльності скіфів було скотарство та хліборобство.

Поруч із цим скіфи займалися рибальством, мисливством, збирали мед та віск, приручали диких коней. Самобутнім проявом скіфської культури є *звіриний стиль* у мистецтві. Зображення птахів, риб, оленів, вовків прикрашають зброю, кінську вузду, предмети побуту. Учені вважають, що в основу звірино стилю покладені магічні уявлення скіфів про намагання оволодіти якостями, які притаманні звірям: прудкість, сила, довершеність. Інші дослідники спостерігають зв'язок між звіриним стилем і міфологією, коли скіфські боги мали зооморфний образ.

У III ст. до н. е. територію Скіфії починають займати іраномовні племена **сарматів**, які панували у Північному Причорномор'ї з II ст. до н. е. по IV ст. н. е., коли їхня культура була знищена навалюю гунів. Сармати були типовими кочовиками, їхня матеріальна культура, побут, релігійні вірування, міфологія подібні до культури скіфів-кочовиків та інших кочових культур Євразії. Водночас на основі скіфського ужиткового мистецтва сармати створили так званий новий звіриний, поліхромно-інкрустаційний стиль. У золоті прикраси, які грецькі майстри виготовляли на замовлення сарматської знаті, вони вмонтовували велику кількість дорогоцінних каменів. Однією із найбагатших пам'яток культури сарматів є могила цариці в кургані Хохлач на Подонні, що відома як «*Новочеркаський скарб*», оскільки тут було знайдено 700 золотих бляшок.

Протягом тривалого часу на українських землях формувалася праслов'янська культура. Найяскравіше творчий геній давніх слов'ян на території України виявився в **зарубинецькій** (II ст. до н. е. – II ст. н. е.) та **черняхівській** (II – V ст. н. е.) культурах. Давні слов'яни займалися землеробством та скотарством, користувалися дерев'яним ралом, були ремісниками, знали виплавку заліза, ковальську справу, мали ткацький верстат, виробляли тканину з шерсті, льону та конопель. Світогляд давніх слов'ян був орієнтований на єдність з природою. Наші предки спиралися на міфологічну картину світу, обожнюючи сили природи, вірячи у численних духів і демонів. Отже, слов'яни були типовими язичниками.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте найдавніші пам'ятки первісних людей на українських землях.
2. Поясніть як зароджувалось мистецтво? Наведіть приклади.
3. Розкажіть про перші форми первісної релігії.
4. Визначте особливості трипільської культури на українських землях. Які дискусії ведуть науковці навколо проблеми існування трипільської культури?
5. Розкрийте особливості скіфо-сарматської доби на українських землях.
6. Охарактеризуйте два періоди культури східних слов'ян.

Термінологічний словник

Анімізм (від лат. «*аніма*» – *душа*) – одна з примітивних форм релігії, пов'язана з вірою в існування духів; погляд, згідно з котрим люди, тварини, рослини, предмети, явища природи одночасно з чуттєвим сприйняттям мають особливий, активний, незалежний від тілесної природи початок – душу.

Артефакти – феномени культури – виготовлені людиною речі, народжені нею думки, винайдені та використані нею засоби та способи дії.

Звичай – загальноприйнятий порядок, традиційний спосіб життя, правила поведінки, що зберігаються і постійно відтворюються в суспільстві. Звичай є формою регуляції людської діяльності, формою передачі культурного досвіду від покоління до покоління. Спільні звичаї є також фактором єднання, згуртування тієї чи іншої групи людей.

Магія – віра в здатність людини особливим чином впливати на інших людей, тварин, явища природи.

Мегалітична архітектура – крупноблочні будови, як правило, ритуального призначення. Поділяють на три види: *менгіри* (вертикально поставлений камінь розміром від одного до двадцяти метрів і масою до десяти тон); *дольмени* (складна споруда з кількох кам'яних стовпів, перекритих згори масивною плитою); *кромлехи* (сукупність кам'яних плит і стовпів, розташованих концентричними колами). Приклад мегалітичної архітектури – Стоунхедж в Англії.

Мистецтво – це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси. Особливість цього освоєння полягає у тому, що воно виступає у художньо-образній формі.

Міф (грец. «*mythos*» – *слово, розповідь*) – духовне відтворення дійсності у формі розповідей, персонажі й події яких визнаються наявними або такими, що існували в минулому (міф про створення світу, про всесвітній потоп, міфи про походження того чи іншого народу тощо).

Релігія – духовний феномен, що відображає віру людини в надприродне; світоглядна основа, яка впорядковує щоденне життя й поведінку віруючої людини та дає змогу спілкування з ідеальним світом через молитви, обряди та ритуали.

Ритуал – вид обряду; форма складної символічної поведінки, що склалася історично, впорядкована система дій (у тому числі вербальних); виражає певні соціальні та культурні відносини; відіграє важливу роль в історії суспільства як традиційно вироблений метод соціального виховання.

Тотемізм – це віра в існування тісного зв'язку між людиною або якоюсь родовою групою та її тотемом – певним видом тварин, інколи рослин.

Фетишизм – це віра в надприродні можливості неживих предметів, які здатні допомагати людині.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Проблеми антропосоціогенезу.
2. Антропогенез: теорії походження людини та загальна характеристика первісного суспільства (періодизація).
3. Особливості розвитку первісної культури.
4. Ранні форми вірувань у первісному суспільстві.
5. Світорозуміння первісних людей.
6. Мистецтво первісного суспільства.
7. Міфологія в структурі культури.
8. Міфологія як форма світогляду.
9. Міфи як джерело духовності народу.
10. Особливості міфології українців.
11. Мальована кераміка трипільської культури.
12. Світоглядні особливості язичництва.

Список рекомендованої літератури

1. Абрамович С. Д. Світова та українська культура : навч. посіб. / С. Д. Абрамович, М. Ю. Чікарькова. – Львів, 2004.
2. Історія української культури : курс лекцій / Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін. ; під заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.
3. Історія світової і української культури : підруч. для вищ. закл. освіти / Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. – К. : Літера ЛТД, 2005.
4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура : курс лекцій / Кордон. М. В. – К. : ЦУЛ, 2003.
5. Методичні вказівки «Культура Трипілля» з дисципліни «Історія української культури» [Електронний ресурс] / Уклад. О. М. Ярмоленко, О. В. Зінько. – Вінниця : ВНТУ, 2015. – 47 с. – Режим доступу : <http://olenazinko.vk.vntu.edu.ua/>.
6. Попович М. Нарис історії культури України / Попович. М. – [2-ге вид., випр.]. – К. : АртЕк, 2001.
7. Рыбаков Б. Язычество древних славян / Рыбаков Б. – М., 1981.
8. Чмихов М. О. Археологія та стародавня культура України : курс лекцій / Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняков І. Т. – К. : Либідь, 1992.
9. Чмихов М. О. Давня культура : навч. посіб. / Чмихов М. О. – К. : Либідь, 1994.
10. Шейко В. М. Історія української культури : навч. посіб. / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К. : Кондор, 2006.

Тема 3

Загальні відомості про історико-етнічний розвиток українців

Ключові слова: український народ, теорії походження українського народу, гіпотеза, етногенез українців, автохтонна теорія, міграціоністська теорія.

Походження українського народу: проблеми, пошуки. Процес утворення і розвитку українського народу постійно привертав увагу науковців. У кінці ХХ ст. з'явилося прагнення до усвідомлення загальнолюдських цінностей одночасно з поверненням до цінностей, вироблених та збережених українським етносом. Але сама проблема етногенезу українців виявилась досить делікатною та дискусійною.

Усі гіпотези щодо походження українського народу можна поділити на дві теорії: **автохтонну** та **міграціоністську**. Концепцію етногенезу українського народу, засновану на ідеї **автохтонності** (з грец. *аутос* – сам, *хтонес* – земля; належний за походженням до даної території, місцевий), розробили В. Щербаківський та М. Грушевський. Згідно з цією концепцією, народ має спадкоємний зв'язок з найдавнішими мешканцями своєї землі, які постійно проживали на території України, незважаючи на міграції та змішування племен.

Міграціоністи вважають, що головну роль в етногенезі народу відіграють постійні рухи, пересування, тобто міграції народів. Тому українці з'явилися унаслідок міграцій народів, причому переважно слов'янських племен.

Дискусійною залишається проблема визнання початку історії українського народу. Якщо притримуватись автохтонної концепції, згідно з якою народ має спадкоємний зв'язок з найдавнішими мешканцями своєї землі, які постійно проживали на території України, тоді треба шукати прапредків українців серед первісних племен, які заселяли цю територію від найдавніших часів. Як відомо, цю позицію обстоював В. Щербаківський, він стверджував, що історія народу-нації – це історія території, яку цей народ займає. В. Щербаківський вважав, що основне населення на території України існувало з часів неоліту й поступово набувало ознак українства. Він стверджував, якщо український народ зберіг багато дрібниць в традиціях та символах, походження яких ми ще собі не уявляємо, не зважаючи на численні зміни різного роду впливів на культуру, це означає, що він постійно проживав в одному місці, не допускаючи етнічних домішок.

Сьогодні, аналізуючи автохтонну гіпотезу, одні дослідники стверджують, що з первісних часів могла відбуватись на території України зміна населення повністю, супроводжуватись витісненням або винищенням аборигенів. Вона могла бути частковою і могла супроводжуватись

асиміляцією місцевого населення чи його решток, тоді залишався субстрактний культурний вплив на завойовників. Але й сліди місцевого, субстрактного впливу не означають ще, що історія прийшлого народу є продовженням попередньої історії цієї землі. Тому хибно вважати історію українського народу простим продовженням історії тих народів і культур, які колись жили на нашій території.

Інші, як *Г. Лозко*, ставлять питання, чи можемо ми вважати, що племена, які заселяли прабатьківщину слов'ян були праслов'янськими? Відповідаючи, дослідниця стверджує, що протягом століть одні племена змінювали чи витісняли інших, асимілювалися, один етнос переливався в інший – скіфи, гуни, сармати, слов'яни, половці, татари та інші брали участь в етногенезі українців. Звичайно, людність Північного Причорномор'я не була етнічно однорідною протягом тисячоліть. Але при всіх міграціях та асиміляціях ядро етносу залишалось, зберігало історичну пам'ять, вірування, етнографічні особливості.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть антропологічні типи українців.
2. Розкрийте особливості національного характеру українців.
3. Використавши додатки теми № 2 з посібника Зінько О. В. Нариси історії української культури. – Вінниця, 2014, дайте відповіді на питання:
а) Яка з точок зору походження українського народу є, на Вашу думку, найбільш імовірною? Поясніть, чому? б) Які народи, що мешкали на українських землях, на Вашу думку, можна вважати прапредками українців? в) Чи існувала, на Вашу думку, давньоруська народність? г) Чи варто, на Вашу думку, сьогодні дискутувати щодо етнічного походження українців?
4. Написати рецензію на фільм-журналістське дослідження «ДНК – портрет нації».

Термінологічний словник

Автохтонний – такий, що виник на місці сучасного проживання, існування.

Археологія – наука що вивчає за речовими джерелами історичне минуле людства. Речові джерела – це знаряддя виробництва і створені з їхньою допомогою матеріальні блага: споруди, зброя, прикраси, посуд, витвори мистецтва – усе, що є результатом трудової діяльності людини.

Асиміляція – злиття одного народу з іншим, яке супроводжується зміною самосвідомості, звичаїв, мови тощо.

Етнографія – наука, яка вивчає культуру і побут народів, етногенез народів, розселення та культурно-побутові взаємозв'язки.

Етнічна дерматогліфіка – галузь антропології, яка досліджує малюнки та капілярні лінії через етнічну належність людей.

Етнічна одонтологія – галузь антропології, яка досліджує етнічні різновиди зубів.

Лінгвістика – наука, яка досліджує мовні процеси.

Міграція (*переселення*) – це процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп: переміщення в інший регіон країни або в іншу країну. Міграцією є також переїзд для проживання із села в місто і – навпаки.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. В. М. Щербаківський – видатний український історик, археолог, етнограф.
2. Культурологічні теорії видатного українського історика М. С. Грушевського.
3. Культурологічні погляди українського етнолога Г. С. Лозко.
4. Етногенетична схема українського народу дослідників М. Чмихова, Н. Кравченко, І. Чернякова.
5. Культурологічні теорії українських істориків М. Семчишина та М. Поповича.
6. Дослідження В. Хвойки трипільської культури на теренах України.
7. Дослідження походження українського народу українського історика Ю. Шилова.

Список рекомендованої літератури

1. Бакалець О. А. Історія України з найдавніших часів до початку ХХІ століття : навч. посіб. / Бакалець О. А. – Львів, 2010.
2. Грушевський М. Очерк історії українського народу / Грушевський М. – [2-е вид.]. – К. : Либідь, 1991.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? / Грушевський М. – К., 1991.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – К., 1992.
5. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014.
6. Історія української культури : конспекти лекцій, хрестоматія, наукові статті, ілюстрації / Кравченко Г. В., Клепалов Б. Я., Піддубська І. В., Шаповалова І. В. – Донецьк, 2010.
7. Лозко Г. С. Українське народознавство / Лозко Г. С. – Х., 2005.
8. Петровський В. В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. – Х., 2007.
9. Попович М. Нарис історії культури України / Попович М. – [2-ге вид., випр.]. – К. : АртЕк, 2001.
10. Семчишин М. Тисяча років української культури / Семчишин М. – К., 1993.

Тема 4

Культура Київської Русі

Ключові слова: література, книги святого письма, збірники, культова архітектура, мозаїка, фреска, іконопис.

Література Київської Русі мала церковно-релігійний характер, бо була прямим наслідком прийняття християнської віри і її основним завданням було поширювати та закріплювати християнство. Серед писемних пам'яток були **книги святого письма**. Найдавнішою з цієї частини є *Остромирове Євангеліє* 1056–1057 р., зладжене у Києві для новгородського посадника Остромира. Писання отців церкви називали **патристичною літературою**. Наприклад, від *Івана Золотоустого*, *Івана Дамаскіна*, *Єфрема Сірина* та ін., які були не тільки палкими проповідниками християнських чеснот, а й залишили збірники поучень. Серед улюбленої літератури були **збірники**, які мали як релігійний зміст, так і релігійно-світський. Популярними були *збірники князя Святослава*. У них зустрічається покажчик «правдивих» та «ложних» книг, даються поради як читати книжки. Життя святих за місяцями подавали **мінеї**, життя святих за країнами – **патерики**. Книги науково-історичного характеру називалися **хронографами**. Перекази на біблійні теми про потойбічне життя – **апокрифи**. Блискучим зразком духовного красномовства є *«Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона*. Тут Іларіон докладно розповідає про успішні походи Володимира, про військову і політичну міць його держави, восхваляє його за прийняття християнства. Окреме місце серед творів займає літопис-автобіографія *«Повчання Мономаха своїм дітям»*, яке написано для дітей – спадкоємців державної влади. Найвидатнішою пам'яткою є *«Слово о полку Ігоревім»* (1187), у якій описується невдалий похід руських князів проти половців на чолі з князем Ігорем Святославовичем. Головною ідеєю твору є заклик до об'єднання руських князів перед зовнішньою небезпекою. Серед літописів найвідомішим є п'ятитомна *«Повість минулих літ»* Нестора, ченця Києво-Печерської лаври. Тут автор здійснив спробу описати історію східних слов'ян, визначити місце Київської Русі в системі тодішнього світу, пов'язати історію своєї країни зі світовою. Унікальною пам'яткою перекладної літератури є *«Пчола»*. Основна характеристика збірки – загальні етичні настанови про добродійність і злобу, про чистоту і цнотливість, про мужність і силу, про брехню і наклепництво, про смерть, красу, віру, душу.

Із прийняттям християнства на Русі розпочався значний розвиток **архітектури**, зокрема поширилося муроване будівництво. На ранньому етапі розвитку культової архітектури домінувала візантійська традиція. Візантійські майстри розробили особливу систему будівництва культових споруд, що набула поширення в Київській Русі. Вона отримала назву *хрестовобанної*.

Першою кам'яною сакральною спорудою на Русі була *Десятинна церква*, побудована у Києві в 989 – 996 рр. Це був великий хрестовобанний храм з трьома нефами, оточений галереями і мав багато куполів.

Найвищого розквіту давньоруське мистецтво досягло за правління князя Ярослава Мудрого. Архітектурною перлиною цієї доби став славнозвісний *Софійський собор* у Києві, закладений князем у 1037 р. на місці переможної битви киян з печенігами. Софійський собор – це п'ятинефний хрестовобанний храм, увінчаний тринадцятьма банями. Собор оточений з трьох боків двома рядами галерей. Із заходу між зовнішніми галереями зведено дві круглі вежі, у яких були сходи, що вели на хори. Величній і монументальній зовнішній архітектурі Софійського собору відповідає й урочистість інтер'єру. Весь образ грандіозного Софійського собору мав втілити ідею приєднання Київської Русі до християнської релігії, до розумно впорядкованого світу.

З культовою архітектурою тісно пов'язане образотворче мистецтво – мозаїка, фреска, іконопис, книжкова мініатюра. У Софійському соборі у 30 – 40-х роках XI ст. грецькі майстри та їхні місцеві учні створили величний ансамбль **мозаїчного живопису**, що не мав рівних у світовому мистецтві того періоду (до нашого часу збереглося 260 м² мозаїк). У техніці мозаїки виконано найважливіші за змістом зображення, розташовані в східній та центральній частинах храму. У центральній бані, що символізує небо, зображено величну напівпостать *Христа Вседержителя* в оточенні архангелів. У верхній частині головної апсиди Софійського собору зображена *Богоматір Оранта* (з лат. «Оранта» – та, що молиться). Учені зазначають, що це найбільша за розмірами фігура в усьому давньоруському мистецтві (висота сягає 5,45 м). Марія зображена у повний ріст з піднесеними догори руками, вона ніби заступається за весь рід людський.

Найпоширенішим видом монументального мистецтва Київської Русі був **фресковий живопис**. В Україні фрески збереглися до нашого часу у храмах Києва та Чернігова. У Софійському соборі є майже три тисячі квадратних метрів фресок XI ст. Фресковий живопис храму стилістично близький до мозаїк. Це своєрідні ілюстрації до Святого Письма – євангельські та біблійні сюжети, життя Святого Георгія та архангела Михаїла. Поруч із цим у західній частині храму і на стінах веж собору розміщені розписи на світські теми. До них належить велика композиція із зображенням сім'ї Ярослава Мудрого, більша частина якої, на жаль, втрачена.

Окрім монументального, на Русі значного розвитку набув станковий живопис, зокрема такий його вид як **іконопис**. Перші ікони потрапили на Русь із Візантії та Болгарії. Найвідомішою з них є візантійська ікона *«Володимирська Богоматір»*, що знаходилася у храмі Бориса і Гліба у Вишгороді. У писемних джерелах згадується ім'я відомого давньоруського іконописця, ченця Києво-Печерського монастиря *Алімпія*, який навчався у

грецьких майстрів. Творів іконопису періоду Київської Русі збереглося дуже мало. До них належать ікони «Ярославська Оранта», «Устюзьке благовіщення», «Ангел – золоте волосся», «Дмитрій Солунський», «Святий Георгій», «Спас Нерукотворний», «Богоматір Велика Панагія». Кожна з цих ікон є зразком високого мистецтва всесвітнього значення. На превеликий жаль, сьогодні більшість із них знаходиться за межами України – у музеях і храмах Москви та Санкт-Петербурга.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть повчання зі збірника «Пчола»:

Поруч із висловами, вийнятими зі святого письма та писань отців церкви, зібрані думки античних грецьких та римських письменників.

«Золотоустий казав: птицям дав Бог пір'я та крила, тому в повітрі літають і від людських сітей тікають;

людям дав Бог уміння писати й читати книжки, щоб на них найшли Господній страх, мудрість і розум, і так вони оминули диявольських сітей.

Золотоустий казав: як сад-виноград не може видати доброго плоду, коли його не очистимо від сухого хворосту, так і горда людина не може спастися й розумною бути.

Мудрий Сірах: чоловіче, якщо мідного персня не вмієш на руці носити, то золотого ніколи на руку не клади. Так само, якщо нужди й біди не приймеш, то й у добрі не зможеш жити.

Арістотель: як роса сохне від сонця, так і розумний чоловік гине від злої жінки. Чоловіче, чи ти старий, чи молодий, а хочеш узяти собі дружину, то не гляди на її скарб, ні краси її лиця, а найперше питай про її розум, бо розумна жінка всьому добру в своєму домі є початком і навіки приятелем для свого чоловіка і сторожем від усякого лиха».

(Уривок з книги: Крип'якевич І. Історія української культури. – С. 201).

2. Охарактеризуйте найвизначніші пам'ятки перекладної та оригінальної літератури Київської Русі.

3. Розкрийте особливості архітектури Київської Русі. Назвіть пам'ятки давньоруської архітектури, які збереглися до наших днів.

4. Який тип храмів набув поширення в церковній архітектурі?

5. Охарактеризуйте образотворче мистецтво Київської Русі.

Термінологічний словник

Архітектура – 1) будівельне мистецтво, проектування й будівництво споруд; 2) мистецький характер споруди.

Вівтар – 1) жертovníк, місце для жертвоприношень; 2) головне місце в християнському храмі, розташоване в його східній частині й відокремлене вівтарною перегородкою.

Живопис – вид образотворчого мистецтва, художнє зображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері

тощо). Колір є найважливішим зображувальним та емоційним засобом. Живопис поділяється на монументальний, станковий, театральнo-декораційний та мініатюру. За жанрами живопис буває: побутовий, історичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, анімалістичний. Техніка живопису (накладання фарб, закріплення на поверхні) різноманітна. Найбільш поширені фарби: олійні, клейові, темпера. У монументальному живописі застосовують фреску, мозаїку, вітраж, у станковому поряд з олією – акварель, гуаш, пастель.

Література – твори писемності суспільного значення (художня література, наукова література, епістолярна література). У значенні «художня» література є мистецьким явищем, яке естетично виражає суспільну свідомість і формує її.

Мозаїка – вид монументального живопису; зображення з різнокольорових камінців, скляних кубиків (смальти), втиснутих у сиру штукатурку.

Монументальний живопис – зображення фарбами, нерозривно пов'язані зі стіною. *Перший монументальний живопис* – наскельні малюнки первісних людей.

Собор – 1) кафедральний чи головний храм міста, де здійснюють богослужіння особи вищої духовної ієрархії; 2) зібрання представників певної чи кількох церков для обговорення й вирішення питань віровчення, внутрішнього устрою і дисципліни, морального обличчя членів церкви.

Стиль – сукупність образної системи, засобів художньої виразності, творчих прийомів, зумовлена єдністю ідейного змісту.

Фреска – вид монументального живопису; живопис фарбами, розведеними водою, по вогкій штукатурці стіни. Часто застосовували *темперу* – фарби, замішані на яєчних жовтках, міді. Фрески відрізняються простотою круглих форм, строгістю та величчю.

Теми рефератів та індивідуально-дослідних завдань

1. Християнство в Русі: позитив чи негатив.
2. Християнізація: прогрес чи насилля.
3. Християнський храм як модель всесвіту і його символіка.
4. Література Київської Русі та її жанри.
5. Літописання як особливий та своєрідний жанр літератури Київської Русі.
6. Архітектура Київської Русі.
7. Образотворче мистецтво Київської Русі.
8. Розвиток музичного мистецтва на Русі.
9. Духовна спадщина Київської Русі в культурах східних слов'ян.
10. Місце культури Київської Русі в історії української культури.

Список рекомендованої літератури

1. Андріяненко В. І. Історія і теорія української і зарубіжної культури : навч. посіб. / Андріяненко В. І. – Луганськ, 2007.

2. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014.

3. Історія української культури : курс лекцій / [Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін.] ; під заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.

4. Історія української культури : конспекти лекцій, хрестоматія, наукові статті, ілюстрації / Кравченко Г. В., Клепалов Б. Я., Піддубська І. В., Шаповалова І. В. – Донецьк, 2010.

5. Історія української культури / За заг. ред. І. Крип'якевича. – [4-те вид., стер.]. – К. : Либідь, 2002.

6. Культурологія : українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Закович М. М., Зязюн І. А., Семашко О. М. та ін. / За ред. М. М. Заковича. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.

7. Сідлецька Т. І. Історія української культури. Ч. I : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Сідлецька Т. І. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – 119 с. – Режим доступу :

<http://sidletska.vk.vntu.edu.ua/>.

8. Українська культура в європейському контексті / Богуцький Ю. П., Андрущенко В. П., Безвершук Ж. О., Новохатко Л. М. / За ред. Ю. П. Богуцького. – К. : Знання, 2007.

9. Українська і зарубіжна культура : навч. посіб. / За заг. ред. К. В. Заблоцької. – Донецьк : «Східний видавничий дім», 2001.

10. Художня культура України : [навч. посіб.] / Масол Л. М., Ничкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І. ; за заг. ред. Л. М. Масол. – К. : Вища школа, 2006.

Тема 5

Українська культура XIV – першої половини XVII ст.

Поширення ідей гуманізму

Ключові слова: *ренесанс, полемічна література, архітектура, скульптурний портрет, іконопис, портретний живопис.*

Великий вплив на розвиток культури в Україні цього періоду мали тісні культурні зв'язки зі слов'янськими народами. Світ і людина розглядалися в межах релігійного світогляду, але вже без середньовічного аскетизму, догматизму та канонічності, притаманних творам живопису і скульптури. У цей період зароджується народнопоетичний жанр історичних пісень та дум, що становлять героїчний епос України і свідчать про високу духовну культуру.

Однією з характерних рис української культури початку XVI ст. стає Відродження, ознаками якого були: яскраво виражений антропоцентризм ренесансного мислення; поширення ідей Реформації та гуманізму, якому сприяли українські інтелектуали, котрі здобували освіту в Італії та інших європейських країнах.

Значним етапом у розвитку української культури XVI ст. стала поява книгодрукування. Першими українськими друкованими книгами вважаються «Апостол», «Буквар» і «Острозька Біблія», які надрукував **Іван Федоров**. Унікальною пам'яткою української ренесансної культури є *Пересопницьке Євангеліє*. У рукописі налічується 964 сторінки, він обрамлений у дубові дошки, обгорнуті зеленим оксамитом. Текст написаний чорним чорнилом на пергаменті каліграфічним напівуставом. В оформленні використані ренесансні орнаментальні мотиви й композиції.

Наприкінці XVI ст. в Україні зароджується **полемічна література**. Українські письменники виступали проти духовного наступу католицизму, відстоювали права українців за свою віру, мову, культуру. Яскравими зразками полемічної літератури є «Ключ царства небесного» *Г. Смотрицького*; «Апокрисис» *Х. Філарета*; послання *І. Вишенського*; «Антиграфе», «Тренос» *М. Смотрицького*.

У XIV–XV ст. **архітектура** набула значного розвитку на Галицько-Волинських землях. Пам'ятки того періоду поділяють на дві групи: *оборонні споруди* та *церкви*. У цей час будуються справжні архітектурні перлини – *замки* в Кам'янці-Подільському, Меджибожі, Хотині, Олеську, Мукачевому, Кременці, Білгороді-Дністровському.

У XVI – на початку XVII ст. українська архітектура зазнає сильних впливів ренесансного стилю. Видатні пам'ятки українського ренесансу, що знаходяться у Львові, увійшли до скарбниці не лише українського, а й загальноєвропейського мистецтва. До будівель львівського ренесансу належать численні будинки на площі Ринок, зокрема відома «*Чорна кам'яниця*», будинки купця *Корнякта*, флорентійського різьбяр *Бандіnellі* та ін.

Найвищим злетом українського ренесансу у Львові є визначний архітектурний ансамбль, до якого увійшли *Успенська церква*, *вежа Корнякта* і *каплиця Трьох святих*. У цих спорудах втілено традиції української народної дерев'яної архітектури – зведення тридільних церков, що склалися з трьох частин, розташованих на одній осі, та високих багатоярусних дзвіниць. У зовнішньому оформленні споруд було використано вишукані ренесансні форми.

Із архітектурою ренесансного стилю тісно пов'язана **скульптура**. Яскравим зразком гармонійного поєднання архітектури, скульптури, орнаментів з каменю, де поєднуються ренесансні та українські народні мотиви, є львівські *каплиці Боїмів* та *Кампанів*.

Окремий жанр скульптури становить *скульптурний портрет*, найперші зразки якого зустрічаються у надгробних пам'ятниках. Надгробки замовляли заможні люди для увічнення та уславлення образу померлого. Найкращими зразками такої скульптури є *надгробки князів Синявських* з церкви-усипальниці м. Бережани та *надгробок князя К. Острозького*, що був установлений 1579 р. в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

Ідеї епохи Відродження мали значний вплив і на розвиток **образотворчого мистецтва**, основними ознаками якого були: монументальність, витонченість колориту, гармонія пропорцій, яскравість малюнка, висока професійна майстерність.

У XIV–XV ст. у духовному житті України зростає значення **іконопису**. Незважаючи на складні історичні умови, український іконопис утверджується як суто національне явище, не схоже на аналогічне мистецтво інших країн східного обряду. До пам'яток київського іконопису цього періоду належать ікони «*Богоматері Печерської-Свенської*», «*Микола з житієм*», «*Ігоревська Богоматір*» і «*Максимівська Богоматір*», виконані з великою професійною майстерністю.

Поступово іконопис збагачується елементами реального життя: зображенням рослин, архітектурного оточення, предметів побуту. Образи на іконах дедалі більше стають схожими на представників місцевого населення. Для українських ікон характерне також застосування *світлотіні* і *прямої перспективи*, що є засобами реалістичного відтворення дійсності.

Поруч із фресковим розписом та іконописом в образотворчому мистецтві тієї доби виникають і набувають розвитку світські жанри – портрет, історична, батальна картини, пейзаж. Головне місце серед них займає **портретний живопис**. Серед ранніх зразків цього жанру виокремлюють *портрети*: історика *Яна Гербурта*, польського короля *Стефана Баторія*, воєводи *Івана Даниловича*, знатних міщан *Костянтина* та *Олександра Корняктів*, старости *Мнішека*, на яких помітний вплив європейського парадного портрета. Тогочасні митці майстерно опанували реалістичні засоби відтворення дійсності: анатомічну будову тіла, просторове і світлотіньове моделювання та пластику.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть особливості релігійного життя цього періоду.
2. Підготуйте доповіді про українські стародруки.
3. Наведіть приклади полемічної літератури.
4. Охарактеризуйте пам'ятки архітектури ренесансу в Україні.
5. Який новий жанр з'явився в українській скульптурі XVI ст.?
6. Розкрийте особливості розвитку живопису в Україні XIV – першої половини XVII ст.

Термінологічний словник

Антропоцентризм – уявлення про світобудову, центром якої є людина.

Аркада – ряд однакових за формою і розмірами арок, що спираються на стовпи або колони. Застосовують переважно при спорудженні відкритих галерей.

Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людський) – ідейний напрям культури доби Відродження, представники якого утверджували право людини на земне щастя, боролися за визволення науки й людської особистості від обмежень схоластики.

Замок – укріплене житло феодала, оборонний об'єкт.

Іконостас – особлива перегородка, що закриває вівтарну частину храму і складається з кількох рядів ікон.

Рельєф – скульптурне зображення на площині. Рельєф може бути самостійним твором скульптури або частиною архітектурної композиції.

Реформація – антикатолицький рух у Європі, що поклав початок протестантизму (XVI ст.). Мета реформації – повернення християнства до апостольських часів, реформування християнської Церкви у дусі євангельських ідеалів і традицій.

Скульптура – вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємність, тривимірну форму й виконуються з твердих або пластичних матеріалів (камінь, глина, метал, гіпс тощо).

Станковий живопис – зображення фарбами на дошках, полотнах, натягнутих на дерев'яний підрамник, рідше – на металі, картоні та інших основах. Картини створюються на спеціальних станках – мольбертах – і не призначені для конкретного приміщення.

Теми рефератів та індивідуально-дослідних завдань

1. Початки книгодрукування в Україні.
2. Культурно-просвітницька діяльність Петра Могили.
3. Ренесансні ідеї в українській культурі XVI–XVII ст.
4. Полемічна література в контексті суспільно-культурного розвитку України.
5. Іконопис у контексті оновлення естетичної системи.
6. Суспільно-культурні погляди та літературна діяльність І. Вишенського.
7. Пересопницьке Євангеліє – унікальна пам'ятка української ренесансної культури.
8. Замки Поділля: Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Старокостянтинів.
9. Пам'ятки архітектури ренесансу в Україні.
10. Особливості розвитку скульптури в Україні у XVI–XVII ст.

Список рекомендованої літератури

1. Антонович Д. Українська культура : лекції / Антонович Д. – К. : Либідь, 1993.
2. Історія світової і української культури : підруч. для вищ. закл. освіти / Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. – К. : Літера ЛТД, 2005.
3. Історія української культури : курс лекцій / Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін. ; за заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.
4. Крип'якевич І. Перший український друкар / Крип'якевич І. – Л., 1924.

5. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Закович М. М., Зязюн І. А., Семашко О. М. та ін. / За ред. М. М. Заковича. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.
6. Овсійчук В. А. Українське мистецтво XIV – першої половини XVII ст. / Овсійчук В. А. – К., 1985.
7. Огієнко І. Історія українського друкарства / Огієнко. І. – К., 1994.
8. Сідлецька Т. І. Історія української культури. Ч. I : навч. посіб. / [Електронний ресурс] / Сідлецька Т. І. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – 119 с. – Режим доступу : <http://sidletska.vk.vntu.edu.ua/>.
9. Українська художня культура : навч. посіб. / За ред. І. Ляшенка. – К. : Либідь, 1996.
10. Художня культура України : навч. посіб. / Масол Л. М., Ничкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І. ; за заг. ред. Л. М. Масол. – К. : Вища школа, 2006.

Тема 6

Розвиток культури у другій половині XVII – XVIII ст. Особливості українського бароко

Ключові слова: бароко, українське бароко, література, художній світогляд, архітектура, партесний концерт.

Бароко – це одна з найяскравіших культурно-естетичних систем української та світової духовної творчості. Поява бароко знаменує складний процес переходу мистецтва від великої доби Відродження до нової якості світосприйняття, мислення та творчості, притаманний Ренесансу (відродження античності), коли вищою метою й сенсом буття стверджувалися цінності особистості. Мистецькими меценатами стають козацькі гетьмани й старшини, які виділяють значні статки на розвиток української освіти та мистецтва.

У **літературі** бароко – це потяг до оригінальності, до незвичайного накопичення різних поетичних прикрас, сміливих алегорій, протиставлень. Стають популярними курйозні вірші: *фігурні вірші*, коли вірші утворювали яку-небудь фігуру; *акровірші*, коли перші літери кожного рядка утворюють слово або автори так кодували власні ім'я чи святих, про кого писалися вірші; *хроновірші* – поезії, ніби зачаровані певним числом. Були вірші, які читалися однаково зліва направо й навпаки.

Багато хто з освічених людей того часу вбачав у творах барокових митців ефектний викрут, викривлення здорового смаку, навмисне затуманення ясного. Саме слово бароко, яким називали все, що було позбавлене ренесансної чіткості, простоти й гармонійності, в італійській мові означає *химерне, примхливе*. **Бароко – це художній світогляд, що відображає динамізм світомоделі та внутрішню суперечливість людини.** Основними ідеями літературних творів були протест проти

бездуховності, корисливості, кар'єризму; смуток та печаль за людей, охоплених марнославством, баришництвом, суєтою. Проте бароко – це не тільки відчай, печаль та розчарування дійсністю, а й боротьба за людину, за її честь, свободу, духовність. Усе це породжувало **пафос іронії** та **гротеску**, примирення з думкою, що зло сильніше за добро, а смерть – за життя, і все на землі суєта суєт. Тобто дійсність викликала як захоплення, так і велику печаль.

Найбільш яскраво стиль українського бароко виявився в **архітектурі**. Його характерними ознаками є багатство і пластичність форм, світлі потиньковані стіни, застосування декоративних деталей, ліпних орнаментів, церковних бань цибулястої та грушоподібної форми. Визначними пам'ятками архітектури українського бароко є: *Софійський собор*, *Андріївська церква*, *Маріїнський палац* у Києві та ін. Серед найкращих споруд барокової архітектури західноєвропейського зразка варто виокремити *Домініканський костел* і *Собор Святого Юра* у Львові, *ратушу* в м. Бучачі на Тернопільщині.

У XVIII ст. в Україні відбувається розквіт **скульптури**. Її широко використовували в оздобленні фасадів та інтер'єрів архітектурних споруд. Визначним скульптором цієї доби був *Йоганн Пінзель*, статуї якого прикрашають Собор Святого Юра у Львові, ратушу в Бучачі. У своїх творах скульптору вдалося найвищою мірою втілити дух бароко: динаміку, мінливість, експресію.

Художні твори того часу характеризуються пишним декоратизмом, захопленням формальною майстерністю і різноманітними художніми ефектами, барвистістю, мальовничістю композиції, багатоголосною колористикою. У монументальному живописі, іконописі та портреті головним був образ людини, що формувався під впливом естетичних і етичних уявлень суспільства.

Видатними іконописцями кінця XVII – початку XVIII ст. були західноукраїнські художники *Іван Руткович* та *Йов Кондзелевич*, живопис яких характеризується героїзацією й ідеалізацією людини, онтологічною умовністю зображуваного, ефектною видовищністю композиції.

У другій половині XVII – першій половині XVIII ст. в Україні набула розквіту багатоголоса церковна музика барокового стилю. З'явився *партесний концерт*, у якому знайшли відображення риси стилю бароко – зіставлення емоційно-динамічних планів, чергування хорових, ансамблевих і сольних епізодів. У другій половині XVIII ст. під впливом західноєвропейської професійної музики на зміну одночастинному партесному концерту доби бароко приходять циклічний духовний концерт періоду класицизму, що побудований на контрастному зіставленні частин циклу. Засновником жанру духовного хорового концерту в українській музиці був композитор і співак *Максим Березовський*. Розвитку традицій нового класичного стилю в церковній музиці сприяла творчість *Дмитра Бортнянського* та *Артемія Веделя*. У цей період в українській музиці виникли нові світські жанри: *канти* і *псалми*, *пісня-романс*, *опера*, *інструментальна музика*.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть особливості літературного бароко. Наведіть приклади барокових поезій (Додатки Теми № 6 з посібника Зінько О. В. Нариси історії української культури. – Вінниця, 2014).

2. Назвіть пам'ятки української барокової архітектури й архітекторів, представників цього стилю.

3. У яких напрямках розвивався український живопис другої половини XVII – XVIII ст.? Які риси бароко виявилися в ньому?

4. Із творчістю яких композиторів пов'язаний розквіт української музики в другій половині XVII – XVIII ст.? Охарактеризуйте їхній внесок до скарбниці вітчизняної музичної культури.

5. Поясніть особливості шлюбно-сімейних стосунків доби бароко.

Термінологічний словник

Бароко (від *итал. barocco – вигадливий, химерний*) – один із провідних художніх стилів кінця XVI – середини XVIII ст. Мистецтву бароко притаманні грандіозність, пишність, динаміка, патетична піднесеність, інтенсивність почуттів, пристрасть до ефективних видовищ, поєднання ілюзорного та реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, світла та тіні.

Графіка – вид образотворчого мистецтва, що з'явився на початку XX ст.; зображення за допомогою ліній на площині паперу. Поступово поняття «графіка» розширилось, до нього включилися різні види *гравюри* (печатний відбиток рельєфного малюнка, нанесеного на дошку гравером), *акварелі* (малюнки, виконані фарбами, розведеними водою; вирізняються прозорістю фарб, крізь які просвічуються тон і фактура основи, чистотою кольору), *пастелі* (малюнки, виконані спеціальними олівцями без оправ, сформованими з кольорового порошку; вирізняються м'якою приглушеністю тонів, оксамитовою поверхнею).

Іконостас – особлива перегородка, що закриває вівтарну частину храму і складається з кількох рядів ікон.

Кант (від *лат. cantus – спів, наспів, пісня*) – старовинна триголосна куплетна пісня, яка виконувалась ансамблем співаків або хором без інструментального супроводу.

Кобзар – український народний мандрівний співак-музикант (часто сліпий), який виконував свої пісні та думи у супроводі кобзи чи бандури.

Образотворче мистецтво – умовна назва видів пластичних мистецтв: живопису, скульптури, графіки. Залежно від специфіки засобів художнього вираження різні види образотворчого мистецтва відтворюють такі об'єктивні особливості навколишнього світу, як: об'єм, колір, простір, матеріальну форму предметів. Окрім фіксації образу безпосереднього чуттєвого сприйняття, образотворче мистецтво допомагає розкриттю психологічного й емоційного змісту зображуваної ситуації, духовного світу людини.

Опера (*итал. opera, досл. – праця, справа, твір*) – вид музично-театрального мистецтва; музично-драматичний твір, побудований на синтезі слова, сценічної дії та музики.

Псалма – побутова духовна пісня моралізаторського змісту.

Світлотінь – контрастове виявлення освітлених тіньових місць на формі, яке сприяє зоровому сприйманню пластики та об'ємності предмета.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Феномен українського бароко.
2. Світоглядні концепції Г. С. Сковороди.
3. Іконопис.
4. Українська духовна музика.
5. Козацька педагогіка.
6. Історія формування значень понять «козак», «козаччина», «козацьке бароко».
7. Роль братств у розвитку та утвердженні української культури.
8. Козацтво та українська культура.
9. Естетика барокового образотворчого мистецтва.
10. Бароковий театр.

Список рекомендованої літератури

1. Антонович Д. Українська культура : лекції / Антонович. Д. – К. : Либідь, 1993.
2. Бокань В. Історія культури України : навч. посіб. / В. Бокань, Л. Польовий. – К. : МАУП, 2002.
3. Буяльська Т. Б. Практична культурологія. Частина I : навч. посіб. / Т. Б. Буяльська, Т. І. Сідлецька. – Вінниця : ВНТУ, 2012.
4. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014.
5. Історія світової і української культури : підруч. для вищ. закл. освіти / Греченко В. А., Чорний І. В., Кушнерук В. А., Режко В. А. – К. : Літера ЛТД, 2005.
6. Історія української культури : курс лекцій / Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін. / Під заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.
7. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Закович М. М., Зязюн І. А., Семашко О. М. та ін. / За ред. М. М. Заковича. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.
8. Макаров А. М. Світло українського бароко / А. М. Макаров. – К., 1994.
9. Сідлецька Т. І. Історія української культури. Ч. I : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Сідлецька Т. І. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – Режим доступу : <http://sidletska.vk.vntu.edu.ua/>.
10. Художня культура України : навч. посіб. / Масол Л. М., Ничкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І. ; за заг. ред. Л. М. Масол. – К. : Вища школа, 2006.

Тема 7

Освіта та вища школа в Україні X–XVIII ст.

Ключові слова: освіта, школа, колегіум, вища освіта, академія, дисципліна, виховання.

Важливими ознаками цивілізованості народу є власна писемність та освіта. Свідчень про поширення освіти на Русі в дохристиянські часи немає. Але відомостей про те, що в ті часи були писемні люди є чимало. Писемність у дохристиянські часи вживається у різних сферах суспільного життя, передусім, зовнішньополітичній, економічній, торгівельній, язичницькому культурі.

Розвиток освіти у Києво-Руській державі ґрунтується на власних традиціях та використанні античного та болгаро-візантійського досвіду шкільного навчання. У Київській Русі утворюються три типи шкіл: **палацова школа**, яка утримувалась за кошти князя; **школа «книжного вчення»** для підготовки священників; **світська (приватна) школа** для домашнього навчання для купецького й ремісничого населення міст.

Вищу освіту здобували лише талановиті особистості, які прагнули зайняти найвищі посади у церковному уряді або відзначитися як проповідники й письменники. Для здобуття вищої освіти обов'язковим було вивчення богословсько-філософських дисциплін: богослов'я, філософії, риторики, граматики, співів та іноземних мов, насамперед, грецької.

Навчання і виховання на українських землях у XIV–XVII ст. ґрунтувалося на освітніх традиціях Київської Русі. Найбільш освіченим у цю добу було духовенство, тому більшість шкіл існувала при монастирях і церквах. У цих школах здобували елементарні знання з арифметики, навчалися письму, але до середини XVI ст. вони перестали відповідати вимогам часу. З'явився новий тип школи – **слов'яно-греко-латинська**, у якій традиції освіти Київської Русі поєднувалися із західноєвропейськими.

Розвиток освіти сприяв поширенню ренесансної культури в українських землях. Засновниками гуманістичної культури XV–XVI ст. вважають Ю. Дрогобича, П. Русина, С. Оріховського, які здобули освіту за кордоном і стали провідниками загальноєвропейського ренесансу.

Важливу роль у поширенні та розвитку освіти, поглибленню її зв'язків з національним життям відігравали **братські школи**, у яких навчання велося українською мовою. Тут вивчали як основні предмети мови (грецьку, латину, польську); окрім цього, до програм шкіл входило вивчення курсу «семи вільних мистецтв». Головна роль належала, як і у західних університетах, богослов'ю. Братські школи були відкриті для дітей усіх верств населення. Зміст навчання і виховання в братських школах був проникнутий ідеями гуманізму, що знайшов відображення у педагогічних засадах братських шкіл. Основою педагогічної діяльності було усвідомлення цінності людської особистості, суспільної значимості освіти й виховання.

На межі XVI–XVII ст. в українській освіті сталися істотні зміни. Виникли нові навчальні заклади, які ґрунтувалися на національних освітніх традиціях, тут відбувалося поєднання українського досвіду із європейським.

Острозька колегія була першою вищою школою європейського зразка на українських землях, що згодом отримала назву «академія». Навчання в Острозькій колегії здійснювалося за програмами європейських університетів. Тут викладалися так звані «сім вільних мистецтв», які склались з предметів «тривіума» – граматики, риторики, діалектики та «квадривіума» – арифметики, геометрії, астрономії, музики. Вивчали переважно три мови: давньоукраїнську (слов'яно-руську), грецьку та латинську.

Важливу роль у розвитку освіти, науки і культури XVII–XVIII ст. не лише в Україні, а й у країнах Східної Європи відіграла **Києво-Могилянська академія**, яка за рівнем викладання і програмами не поступалася західноєвропейським університетам. Тут викладалися згадані «сім вільних мистецтв», студенти ґрунтовно вивчали класичну літературу, історію, географію, математику, медицину і філософію. Багато уваги приділяли вивченню мов, зокрема старослов'янської, грецької, латинської, польської, а згодом французької і староєврейської. Курс навчання в академії тривав 12 років.

У цьому навчальному закладі працювали відомі вчені того часу: Інокентій Гізель, Іоаникій Галятовський, Лазар Баранович, Антоній Радилівський, Теодозій Сафонович та ін.

У XVIII ст. в Україні функціонувала широка мережа початкових шкіл, народних училищ, гімназій і середніх спеціальних навчальних закладів (колегіумів), у яких навчалися діти старшини, шляхти і духовенства, а також заможних прошарків міщан, козаків і селян.

У 1805 р. за ініціативи відомого вченого, громадського і культурного діяча *Василя Каразіна* було засновано **Харківський університет**. Університет мав чотири факультети: історико-філологічний, медичний, фізико-математичний та юридичний.

У 1834 р. відбулося відкриття **Університету Св. Володимира** в Києві, що складався тоді з філософського та юридичного факультетів. Першим ректором Київського університету став відомий дослідник історії й археології України, професор *Михайло Максимович*.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть особливості розвитку освіти в Київській Русі.
2. Назвіть основні типи шкіл, що існували на Русі.
3. Яке значення мала діяльність Острозької колегії для української культури?
4. Яку роль відіграла діяльність Києво-Могилянської академії в історії української культури та культури інших слов'янських народів?
5. Охарактеризуйте діяльність братських шкіл в Україні.

Термінологічний словник

Глаголиця – одна зі стародавніх слов'янських систем письма. Напевне, передує кирилиці.

Грамадика – 1) будова мови; 2) частина лінгвістики, що вивчає будову мови.

Дидаскал – учитель у Стародавній Греції та Візантії. Так само називали часто вчителів в українських братських школах XVI–XVII ст.

Діалектика (*грец. мистецтво вести бесіду*) – один з методів філософії, згідно з яким будь-яке явище перебуває в зміні, розвитку, в основі якого взаємодія (боротьба) протилежностей.

Кирилиця – одна зі стародавніх слов'янських систем письма, названа за ім'ям Кирила – одного з просвітителів слов'ян, проповідників православ'я, братів Кирила та Мефодія. Створено на основі грецького алфавіту з додаванням кількох літер.

Поетика (*грец. мистецтво творення*) – галузь літературознавства, наука про основні закономірності розвитку художньої літератури як мистецтва слова.

Риторика – мистецтво красномовства. Виникла у Стародавній Греції, де було розроблено багато стилістичних прийомів ораторського мистецтва та художньо-літературної мови.

Теологія (*грец. бог і слово*) – богослов'я, наукоподібний теоретичний виклад певних релігійних поглядів.

Філософія (*грец. любов до мудрості*) – теоретичний світогляд, вчення, яке прагне осягнути всезагальне у світі, у людині і суспільстві.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Острозька колегія та її значення для розвитку української культури.
2. Києво-Могилянська академія та її значення у культурному житті православного християнського світу.
3. Особливості розвитку освіти в Київській Русі.
4. Ю. Дрогобич – відомий український гуманіст.
5. Діяльність С. Оріховського.
6. Братські школи та їхня роль у поширенні та розвитку освіти в Україні.
7. Видатні вчені Києво-Могилянської академії.
8. Значення діяльності К. Острозького для розвитку української культури.
9. Києво-Печерська лавра – великий культурно-освітній осередок на Русі.
10. Українці в європейських університетах XIV–XVII ст.

Список рекомендованої літератури

1. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014.
2. Історія української культури / Заг. ред. І. Крип'якевича. – К., 1994.

3. Історія української культури : курс лекцій / Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін. / За заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.

4. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / Клапчук С. М., Білик Б. І., Горбань Ю. А. та ін. / За ред. С. М. Клапчука. – [6-те вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2007.

5. Культурологія / Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк С. П. та ін. / За ред. Т. Б. Гриценко. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009.

6. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Закович М. М., Зязюн І. А., Семашко О. М. та ін. / За ред. М. М. Заковича. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.

7. Макаров А. М. Світло українського бароко / А. М. Макаров. – К., 1994.

8. Сідлецька Т. І. Історія української культури. Ч. I : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Сідлецька Т. І. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – Режим доступу :

<http://sidletska.vk.vntu.edu.ua/>.

9. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К., 2003.

10. Шейко В. М. Історія української культури : навч. посіб. / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К. : Кондор, 2006.

Тема 8

Національно-культурне відродження ХІХ ст.

Ключові слова: національно-культурне відродження, український романтизм, класицизм, ампір, еkleктика, реалізм, українська професійна музика.

Література. Рух слов'янського відродження Європи зумовив появу великої кількості літературних творів українською мовою. Нова доба української літератури почалась з «Енеїди» І. Котляревського (1798). Основна ідея твору – показати історію та культуру українського народу. «Вічною книгою української незалежності» називали книгу «Історія Русів» невідомого автора, у якій він послідовно розвиває думку, що політично-національна та культурна історія України має свою власну традицію від найдавніших часів.

Для літератури ХІХ ст. характерною була поява **українського романтизму**. З'явилася ціла плеяда письменників та поетів-романтиків: Є. Гребінка, Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Шашкевич, Т. Шевченко та ін. Український романтизм був зацікавлений народною поезією, народним побутом, малодослідженим героїчним минулим. Поети оспівували героя-козака – мужнього захисника батьківщини. Осередком поетів-романтиків був Харківський університет.

Формування нової української літератури завершилося у творчості великого українського поета, художника, мислителя **Тараса Шевченка**. Своєю творчістю митець утвердив критичний реалізм в українській літературі, започаткував її революційно-демократичний напрям. Творчість Т. Шевченка є настільки видатним явищем в історії української культури, що учені стверджують про її визначальний вплив на формування національної свідомості й духовності українців ХІХ – першої половини ХХ ст.

Ще наприкінці ХVІІІ ст. в архітектурі та образотворчому мистецтві утвердився новий напрям – **класицизм**, що базувався на традиціях мистецтва Давньої Греції та Давнього Риму. Головним принципом архітектури було застосування античної ордерної системи на основі простих і чітких геометричних форм. Як у Європі, так і в Україні з кінця ХVІІІ ст. відбувається будівництво поміщицьких маєтків з великими парками, пишними палацами й численними службовими приміщеннями. У цих палацово-паркових ансамблях поєдналися ознаки класицизму й романтизму. Такі *палацово-паркові комплекси* було створено у Сокиринцях і Качанівці на Чернігівщині, у Тульчині та Вороновиці на Вінниччині, у Білій Церкві (*парк «Олександрія»*), в Умані (*парк «Софіївка»*) та інших регіонах України.

На зміну класицизму на початку ХІХ ст. приходять стиль **ампір** з тяжінням до монументальних форм римського вигляду. У цей час у стилі ампір збудовано більшість державних будівель Полтави, Чернігова, Києва, Одеси. Значного поширення набув тип повністю округлих споруд (ротонд), ампірних форм з колонадою або без неї. Такими є *церква в с. Кукавка на Поділлі, церква Різдва на Подолі в Києві, Вознесенська церква Фролівського монастиря і церква на Аскольдовій могилі в Києві*. Видатними архітекторами цієї доби були *Петро Ярославський з Харкова та Андрій Меленський з Києва*.

В архітектурі другої половини ХІХ ст. переважала **еклектика** – змішування ознак різних стилів. У цей час у Києві було споруджено *Володимирський собор, будинки Міської думи, готелю «Континенталь», Політехнічного інституту, першої гімназії, театру Соловцова та ін.*

Досить складним був розвиток української **скульптури**, яка у першій половині ХІХ ст. перебувала цілком під впливом класицизму, а в другій половині століття у скульптурі розвивалися реалістичні тенденції. Одним із найвидатніших скульпторів Російської імперії того часу був *Іван Мартос*, українець за походженням. В Україні скульптор виконав *надгробки гетьману К. Розумовському в Батурині, генерал-фельдмаршалу П. Румянцеву-Задунайському в Успенському соборі в Києві, пам'ятник А.–Е. Рішельє в Одесі та інші твори*. Яскравим прикладом класицизму в скульптурі є *пам'ятник князю Володимирі в Києві, установлений у 1853 р. на ознаменування хрещення Русі*. Талановитим майстром меморіальної скульптури був *Гартман Вітвер*, серед найкращих творів якого є *чотири*

фонтани на площі Ринок у Львові з постатями *Нептуна, Діани, Амфітрити* й *Адоніса*. Основоположником української жанрової скульптури був *Леонід Позен*.

У XIX ст. відбувається активний розвиток **образотворчого мистецтва**, зокрема, розвиваються жанри станкового живопису: портретний, історичний, пейзажний та побутовий. Під впливом демократичних тенденцій у розвитку культури перше місце посідає *побутовий жанр*, який безпосередньо відображає життя народу. Тематика цього жанру розширюється, він збагачується новими сюжетами й міцніше поєднується із суспільною проблематикою. Відомим представниками цього жанру були *К. Трутовський, М. Пимоненко, К. Костанді, М. Кузнецов*. Зростання зацікавленості минулим України, національно-визвольною тематикою зумовило піднесення *історичного жанру*, що представлений творчістю *М. Івасюка, О. Мурашка* та ін. Любов до рідного краю, оспівування неповторної краси його природи були основою формування *пейзажного жанру*, який набуває самостійного ідейно-естетичного значення. Серед українських пейзажистів вирізняються *В. Орловський, С. Васильківський, С. Світославський, П. Левченко, А. Куїнджі*.

Визначне місце в українському образотворчому мистецтві XIX ст. належить творчості **Тараса Шевченка**. Талант митця яскраво виявився у сфері станкового живопису, графіки, монументально-декоративного розпису та скульптури, він майстерно працював у техніці акварелі, олії, офорта, малюнка олівцем і пером.

У XIX ст. відбувається розвиток української професійної музики, засновником якої був **Микола Лисенко**. Митець сприяв становленню української опери, написав опери: *«Тарас Бульба», «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Енеїда»* та ін. Створював хорову музику, писав як твори великої форми (урочиста кантата *«Радуйся, ниво непоплитая»*), так і ліричні мініатюри (*«Сон»* на слова О. Маковея, баркарола *«Пливе човен»*).

Важливу роль у національно-культурному відродженні українського народу відіграло становлення сучасного **театру**. У 1882 р. в Єлисаветграді за активної участі **Марка Кропивницького** було створено професійний театр. До провідної трупи ввійшли відомі зірки української сцени *М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька, І. Карпенко-Карий, М. Старицький*. Митці створили те, що нині метафорично іменують «театром українських корифеїв». Основною метою цього театрального об'єднання стало вироблення й утвердження національного типу сценічності, близького і зрозумілого народові.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Український романтизм. Про кого з літературних діячів Ви можете розповісти?
2. Охарактеризуйте концепції культури XIX ст.

3. Які художні стилі набули розвитку в архітектурі та образотворчому мистецтві України ХІХ ст.? Охарактеризуйте їхні особливості.

4. Назвіть відомих українських художників ХІХ ст. та їхні твори. Чим вас приваблює їхня творчість?

5. Охарактеризуйте творчість видатних українських драматургів ХІХ ст.

6. Спробуйте написати твір-роздум: «У чому сучасність поезій Т. Г. Шевченка?» (Додатки Теми № 8 посібника Зінько О. В. Нариси історії української культури. – Вінниця, 2014).

Термінологічний словник

Антаблемент – верхня частина споруди, що зазвичай лежала на колонах, складова частина архітектурного ордера; поділяється на *архитрав* (нижня з трьох горизонтальних частин антаблемента; має вигляд балки), *фриз* (середня частина антаблемента), *карниз* (горизонтальний виступ на стіні, що підтримує дах будівлі і захищає стіну від стікаючої води; верхня виступаюча частина антаблемента).

Класицизм – один із основних напрямів у європейській літературі і мистецтві ХVІІ–ХVІІІ ст., зразком для якого було класичне давньогрецьке й давньоримське мистецтво.

Реалізм – художній напрям у літературі і мистецтві, що відображає реалістичну картину подій, явищ і т. д.

Романтизм – художній напрям у літературі й мистецтві, що виник наприкінці ХVІІІ ст. у Німеччині, Англії й Франції, поширився з початку ХІХ ст. в Росії, Польщі й Австрії, а з середини ХІХ ст. охопив інші країни Європи, Північної та Південної Америки. Романтики виступали проти раціоналістичних догм класицизму, ставили на перший план духовне життя людини. Вони зображали незвичайні явища та обставини, особливих героїв з сильним характером і пристрастями.

Ротонда (*лат. rotundum – круглий*) – кругла в архітектурному плані споруда (храм, мавзолей, павільйон, зал), перекрита куполом.

Симфонія (*від грец. symphonia – співзвучність, благозвучне поєднання тонів*) – 1. Провідний жанр оркестрової музики, що сформувався у середині ХVІІІ ст. на основі оркестрової сюїти, концерту, тріо-сонати, увертюри та інших жанрів. 2. Великий твір для симфонічного оркестру у формі сонатного циклу.

Творчість – синтез різних форм діяльності людини з метою створення нових якостей матеріального й духовного буття.

Театр – вид мистецтва, специфічним засобом вираження якого є сценічне дійство, що виникає під час гри актора перед публікою. Витоки театру – у давніх мисливських та сільськогосподарських ігрищах, масових обрядах і ритуалах.

Традиція (*передача, розповідь*) – історично сформовані звичаї, обряди, норми поведінки, погляди, смаки тощо, які передаються від покоління до покоління і забезпечують зв'язок різних історичних часів.

Традиційний тип культури – тип культури, де діти вчаться у своїх попередників, духовні цінності передаються у вигляді ритуалів, обрядів та магічних дій, домінування ірраціональних цінностей. Характерна незмінність, консерватизм, сталість духовних і соціальних норм, що зберігаються протягом тисячоліть.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Особливості українських культурологічних концепцій (Г. Сковороди, М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка, М. Драгоманова, О. Потебні, І. Франка, І. Дзюби, І. Драча, Б. Олійника та ін.).
2. Український романтизм.
3. Розвиток українського театру.
4. Театр корифеїв.
5. Становлення понять «національна свідомість», «національна ментальність», «ідентифікація культури».
6. Націоналістична концепція культури.
7. Ідеал людини в українській культурі ХІХ ст.
8. Мистецькі стилі в архітектурі України ХІХ ст.
9. Характерні особливості творчості українських художників ХІХ ст.
10. М. Лисенко – основоположник української професійної музики.

Список рекомендованої літератури

1. Антонович Д. Українська культура : лекції / Антонович. Д. – К. : Либідь, 1993.
2. Асеев Ю. Стили в архитектуре Украины / Асеев Ю. – К. : Будівельник, 1989.
3. Буяльська Т. Б. Практична культурологія. Частина І : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Т. Б. Буяльська, Т. І. Сідлецька. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – Режим доступу : http://posibnyky.vntu.edu.ua/Pr_cult/index.html.
4. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / Клапчук С. М., Білик Б. І., Горбань Ю. А. та ін. / За ред. С. М. Клапчука. – [6-те вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2007.
5. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Закович М. М., Зязюн І. А., Семашко О. М. та ін. / За ред. М. М. Заковича. – [3-те вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.
6. Лисенко М. Народні музичні інструменти на Україні / Лисенко М. – К. : Мистецтво, 1955.
7. Попович М. Нарис історії культури України / Попович. М. – [2-ге вид., випр.]. – К. : АртЕк, 2001.
8. Семчишин М. Тисяча років української культури / Семчишин М. – К., 1993.
9. Художня культура України : навч. посіб. / Масол Л. М., Нічкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І. ; за заг. ред. Л. М. Масол. – К. : Вища школа, 2006.
10. Шейко В. М. Історія української культури : навч. посіб. / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К. : Кондор, 2010.

Тема 9 Художня культура України ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: мистецтво, модернізм, постмодернізм, авангард, стиль.

Початок ХХ ст. позначений значними змінами у світовому й українському мистецтві, що розвивалося під знаком кардинальних зрушень у художній свідомості, поглядах на завдання та цілі мистецтва. Тут класичні традиції співіснували з пошуками нової художньої мови, нових стилів і напрямів, засобів художнього вираження.

В **архітектурі** відбувається становлення стилю **модерн** (від франц. *moderne* – *новітній, сучасний*), останнього з великих художніх стилів у європейському мистецтві. Характерними ознаками модерну в архітектурі було використання у декоративному оздобленні будинків вишуканих орнаментів з рослинними мотивами, зображень фантастичних тварин, людей, масок, часто – вільним, асиметричним розташуванням елементів. Одним із найяскравіших, найоригінальніших витворів стилю модерн є так званий *будинок з химерами* архітектора *Владислава Городецького*.

В **образотворчому мистецтві** також з'являються новаторські мотиви і форми зображення. Під впливом французьких імпресіоністів зростала зацікавленість до передачі мінливого стану природи, світлоповітряної перспективи, до використання фактурної виразності живопису. Живопис і графіка стилю модерн представлені творчістю *М. Жука, О. Новаківського, А. Маневича, Г. Нарбута* та ін.

Початок ХХ ст. в історії світового мистецтва відомий появою принципово нового художнього явища, що дістало назву **авангарду (авангардизму)**. В українському, як і в усьому європейському, мистецтві авангардом вважають перші течії *модернізму*, які виникли упродовж трьох перших десятиріч. Він характеризується розривом із традиційним досвідом творчості, постійним пошуком нових художніх форм як самоцінного явища.

Напередодні Першої світової війни в українському живописі набув поширення **абстракціонізм** – напрям безпредметного мистецтва, прихильники якого відмовились від зображення форм реальної дійсності. Засновником цього напрямку був російський художник *Василь Кандинський*.

Перші твори абстрактного мистецтва виникли в межах **експресіонізму**. Художники-експресіоністи намагалися втілити в явищах зовнішнього світу внутрішні душевні переживання. Їхні твори характеризуються пристрасністю, напруженістю, загостреною емоційністю.

Для українського авангарду був характерним **кубофутуризм**. Художники одночасно осягали кубістичні закони розкладання форм та футуристичний принцип динаміки. Звільняючись від прямого наслідування натури, митці одержали певну свободу по-своєму інтерпретувати світ.

Значна кількість художників-авангардистів, шукаючи нові форми, повернулися до архаїчних форм за допомогою селянського мистецтва. Виникає художній напрям, який повертається до доцивілізаційного способу життя. Спрощений погляд на людину і світ отримав назву **примітивізм**.

В образотворчому мистецтві України 10-х – початку 30-х рр. ХХ ст. вагоме місце посідав **конструктивізм**. Митці цього напрямку під гаслом «конструювання навколишнього середовища» прагнули досягти підкресленої простоти, зверталися до імітації форм і методів сучасного технологічного процесу.

Ренесансний злет українського авангардного мистецтва 10-х – 20-х рр. ХХ ст. замінив **неоміфологізм** соціалістичного реалізму, який є характерним для тоталітарних культур. Це спосіб осмислення травмуючої дійсності на основі міфологічного світосприйняття, бо тоталітарна культура архаїчна та псевдодемократична. Улюбленими образами радянської культури стають воїни, здатні до самопожертви, вожді, трудовий ентузіазм народних мас.

Сучасний художній процес в Україні часто за аналогією із Заходом називають добою **постмодернізму**, що охоплює період від 70-х рр. ХХ ст. і до сьогодні. Особливостями постмодернізму є: відмова від традиційних цінностей, театралізація всіх сфер життя, естетизація потворного, змішування елітного і масового, гедонізм, пародійність, цинізм, поверховість, естетична вторинність, фрагментарність, монтаж, бріколаж, віртуальність, перетворення хаосу на середовище існування людини, гіперманіпуляції (симулякри), ерозія жанрів та стилів, орієнтація на споживацьку естетику, відчуження людини від її людської сутності, яке розглядається як антропологічна, гуманітарна катастрофа.

На розвиток національного мистецтва істотний вплив мають традиції західної культури. Серед напрямів західного модернізму, які значною мірою впливають на творчість українських художників є *сюрреалізм*, *оп-арт*, *поп-арт* і *концептуалізм*.

Сучасний етап розвитку образотворчого мистецтва позначений інтенсивним пошуком нових форм, які виходять за межі традиційних «картини», «скульптури», «малюнка». Митці немов прагнуть злити образотворче мистецтво в єдине ціле з іншими видами художньої творчості: музичним, театральним, екранним мистецтвами. Це знаходить яскраве відображення в *інсталяції*, *перформансі*, *хепенінгу*, *асамбляжі*.

Специфіку українського постмодернізму продемонстрували А. Савадов, О. Гнилицький, Г. Сенченко, В. Цаголов, О. Голосій, С. Ликов, В. Рябченко, О. Ройтбурд, М. Мамсіков, О. Мась, А. Волокітін, Ж. Кадирова. У роботах присутня неоархаїка, елементи соц-арту, реалізму, психоделіка, експресіонізм, неоромантизм, містицизм.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Підготуйте доповіді про мистецькі стилі (за вибором).
2. Про кого з видатних українських художників Ви можете розповісти?

3. Які картини українських художників привернули Вашу увагу? Поясніть, чому?

4. Спробуйте порівняти модернізм та постмодернізм в українському мистецтві. Назвіть особливості цих мистецьких періодів.

5. Спробуйте написати творчу роботу на тему: «Українська душа Ф. Коновалюка». (Див. Додатки Теми № 9 з посібника Зінько О. В. Нариси історії української культури. – Вінниця, 2014).

Термінологічний словник

Абстракціонізм (від лат. *abstractus* – відокремлений) – напрям у модерністському мистецтві ХХ ст., представники якого повністю відмовляються від реалістичного зображення предметів і явищ.

Абсурдизм – художній світогляд, який базується на екзистенціалістській ідеї безсенсовості людського буття.

Авангард (від франц. *avant-garde* – передовий загін) – поняття, що охоплює усі найновіші явища в мистецтві.

Експресіонізм (від франц. *expression* – вираження, виразність) – напрям в мистецтві й літературі ХХ ст., для якого характерні яскравість та гротескність художніх образів.

Інсталяція (від англ. *Installation* – установка) – це просторова композиція, що складається з різноманітних елементів, серед яких можуть бути побутові предмети, природні об'єкти, текстова інформація та ін. Естетичний зміст інсталяції – у грі смислів, які передаються через комбінацію всіх цих речей.

Конструктивізм (від лат. *constructio* – побудова) – авангардистський напрям в образотворчому мистецтві, архітектурі, художньому конструюванні, літературі, фотографії, декоративно-прикладному мистецтві, що набув розвитку в 1920-х – на початку 1930-х рр. Йому притаманні суворість, геометризм, лаконічність форм і монолітність зовнішнього вигляду.

Концептуалізм – художній світогляд, у якому дійсність замінюється її вербалізованою концепцією.

Кубізм (від франц. *cube* – куб) – модерністська течія в західно-європейському образотворчому мистецтві початку ХХ ст., представники якої зображували реальний світ у вигляді комбінацій геометричних форм (куба, кулі, циліндра, конуса тощо) та деформованих фігур.

Масова культура (від лат. *massa* – грудка, частка) – сукупність явищ культури ХХ–ХХІ ст., характерних для економіки, управління, дозвілля, спілкування і особливо сфери художньої культури.

Оп-арт (англ. *optical art* – оптичне мистецтво) – течія абстрактного мистецтва, поширена на Заході у 1960-х рр. Представники оп-арту створюють естетичне середовище за допомогою світлових і кольорових оптичних ефектів, завдяки використанню лінз, дзеркал тощо. У творах живопису переважають геометричні комбінації ліній та плям.

Перформанс (від *англ. performance* – виконання, здійснення) – один із напрямів у модерністському мистецтві. Складається з виконання певних спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, участі у дійстві не беруть.

Поп-арт (*англ. popular art* – популярне мистецтво) – популярний напрям в образотворчому мистецтві, що виник у 60-х рр. ХХ ст. у США та Великобританії. Митці цього напрямку використовують у своїх композиціях побутові предмети, промислові відходи тощо.

Постмодернізм – сучасний етап культурного розвитку з плюралістичною моделлю світу.

Раціоналізм – філософський напрям, прибічники якого визнають розум основою пізнання і поведінки людини.

Симулякр – ключове поняття постмодерністської естетики, яке замінило художній образ; знак відсутності дійсності, правдоподібна подоба, симуляція, що не має за собою реальності.

Сюрреалізм (*франц. surrealism*, *буквально – надреалізм*) – модерністська течія в літературі та мистецтві ХХ ст., представники якої намагаються джерела творчості знайти в підсвідомості.

Тоталітаризм (*франц. totalite* – сукупність, повнота; від *лат. totus* – увесь, цілий) – форма державного правління, що характеризується повним (тотальним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства, ліквідацією демократичних свобод.

Хепенінг (*англ. happening* – подія, випадок) – напрям у модерністському мистецтві, що виник у кінці 50-х рр. ХХ ст. у США. В основі хепенінгу – виконання художником якоїсь незапланованої дії перед публікою та за її участі.

Теми рефератів та індивідуальних науково-дослідних завдань

1. Особливості українського модернізму.
2. Український авангардизм.
3. Український культурний ренесанс 20-х рр. ХХ ст.
4. Українська культура в період ідеологічного тиску.
5. Культура України періоду хрущовської «відлиги».
6. Українська культура 70–80-х рр. ХХ ст.
7. Сучасний культурний розвиток України.
8. О. Довженко та історія українського кінематографу.
9. Особливості української архітектури (неокласицизм, необароко, модерн, еkleктизм).
10. Сучасна музична культура: стильове різноманіття.
11. Масова культура як феномен ХХ ст.
12. Комп'ютер як явище культури.

Список рекомендованої літератури

1. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014.
2. Історія української архітектури / За ред. В. І. Тимофієнко. – К. : Техніка, 2003.

3. Історія української музики: в 6 т. / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського. – Т. 4. : 1917–1941 / Ред. кол.: Л. Пархоменко, О. Литвинова, Б. Фільц. – К. : Наукова думка, 1992.

4. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / Клапчук С. М., Білик Б. І., Горбань Ю. А. та ін. / За ред. С. М. Клапчука. – [6-те вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2007.

5. Костина А. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / Костина А. – М., 2006.

6. Культурологія / Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк С. П. та ін. / За ред. Т. Б. Гриценко. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009.

7. Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура ХХ століття : навч. посіб. / Меднікова Г. С. – К. : Т-во «Знання», 2002.

8. Сідлецька Т. І. Історія української культури. Ч. II : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Сідлецька Т. І. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – Режим доступу :

<http://sidletska.vk.vntu.edu.ua/>.

9. Художня культура України : навч. посіб. / Масол Л. М., Ничкало С. А., Веселовська Г. І., Оніщенко О. І. ; за заг. ред. Л. М. Масол. – К. : Вища школа, 2006.

10. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. – К. : Генеза, 2005.

ТЕСТИ

1. Перші прояви людського життя на українських землях належать до періоду:

- а) палеоліту;
- б) неоліту;
- в) мезоліту;
- г) енеоліту.

2. Основними заняттями трипільців були:

- а) гончарство;
- б) скотарство;
- в) бджільництво;
- г) землеробство.

3. Золота пектораль з кургану Товста Могила є пам'яткою мистецтва:

- а) кімерійців;
- б) сарматів;
- в) скіфів;
- г) слов'ян.

4. Священним заняттям у слов'ян вважалося:

- а) скотарство;
- б) землеробство;
- в) гончарство;
- г) рибальство.

5. Збруцький ідол (Святовит) є пам'яткою культури:

- а) скіфів;
- б) сарматів;
- в) кімерійців;
- г) слов'ян.

6. Великий князь київський, що запровадив шкільне навчання на Русі:

- а) Володимир;
- б) Ігор;
- в) Олег;
- г) Ярослав.

7. Знаменитий давньоруський живописець і золотар:

- а) Григорій;
- б) Аліпій;
- в) Андрій;
- г) Данило.

8. Монументальний живопис Київської Русі:

- а) мозаїка;
- б) фреска;
- в) гравюра;
- г) офорт.

9. Перший кам'яний храм у Київській Русі – це:

- а) Михайлівський золотоверхий монастир;
- б) Собор Святої Софії;
- в) Десятинна церква;
- г) П'ятницька церква у Чернігові.

10. Назвіть творців першого слов'янського алфавіту:

- а) Кирило і Мефодій;
- б) Борис і Гліб;
- в) Ігор та Олег;
- г) Святослав і Володимир.

11. Автор «Повісті временних літ»:

- а) Ярослав Мудрий;
- б) Володимир;
- в) Нестор;
- г) Іларіон.

12. Фреска – це:

- а) натюрморт;
- б) малюнок олійними фарбами на полотні;
- в) малюнок олівцем на папері;
- г) малюнок водяними фарбами на вогкій штукатурці.

13. Зображення, виконані зі смальти, – це:

- а) фреска;
- б) мозаїка;
- в) вітраж.

14. Богоматір Оранта – це центральна мозаїка:

- а) Спаського собору в Чернігові;
- б) Десятинної церкви;
- в) Успенського собору Києво-Печерської лаври;
- г) Софійського собору в Києві.

15. Найдавнішою пам'яткою писемності Київської Русі є:

- а) «Ізборник Святослава»;
- б) «Радзивіллівський літопис»;
- в) «Повість временних літ»;
- г) «Слово о полку Ігоревім».

16. Граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія, музика – це:

- а) ділові папери;
- б) «сім вільних мистецтв»;
- в) навчальні заклади;
- г) світські знання.

17. Український першодрукар:

- а) Йоганн Гутенберг;
- б) Швайпольт Фіоль;
- в) Франциск Скорина;
- г) Іван Федоров.

18. Назвіть перший вищий навчальний заклад в Україні:

- а) Києво-Могилянська академія;
- б) Львівський університет;
- в) Острозька академія;
- г) Переяславський колегіум.

19. П'єси з релігійним чи історичним сюжетом, які написали викладачі й зіграли школярі, – це:

- а) комедії;
- б) оди;
- в) шкільні драми;
- г) трагедії.

20. Вертеп – це:

- а) шкільний театр;
- б) народний ляльковий театр;
- в) театр пантоміми;
- г) музичний театр.

21. Назвіть першу школу вищого рівня в православному слов'янському світі:

- а) Київський університет;
- б) Харківський університет;
- в) Московський університет;
- г) Києво-Могилянська академія.

22. Автор першої друкованої книжки, виданої українцем за кордоном:

- а) К. Острозький;
- б) Г. Сковорода;
- в) Ю. Дрогобич;
- г) Ф. Прокопович.

23. Чорна кам'яниця, Успенська церква, вежа Корнякта, каплиця Трьох святих належать до будівель стилю:

- а) бароко;
- б) ренесансу;
- в) класицизму;
- г) рококо.

24. Відомі художники стилю бароко в Україні:

- а) І. Руткович;
- б) О. Мурашко;
- в) Й. Кондзелевич;
- г) І. Труш.

25. Назвіть споруди, побудовані у стилі бароко:

- а) Андріївська церква;
- б) вежа Корнякта;
- в) Софійський собор;
- г) Успенська церква.

26. Художній стиль, що базувався на традиціях мистецтва Давньої Греції та Давнього Риму, – це:

- а) реалізм;
- б) романтизм;
- в) класицизм;
- г) бароко.

27. «Світ ловив мене, та не впіймав» – це теза, що була символом життя:

- а) Т. Шевченка;
- б) Г. Сковороди;
- в) П. Юркевича;
- г) М. Драгоманова.

28. Університет Св. Володимира в Києві було відкрито у:

- а) 1834 р.;
- б) 1830 р.;
- в) 1825 р.;
- г) 1820 р.

29. Основоположником нової української літератури є:

- а) Є. Гребінка;
- б) А. Метлинський;
- в) Т. Шевченко;
- г) Г. Сковорода.

30. Художній стиль, що прийшов на зміну класицизму на початку XIX ст. і відзначався тяжінням до монументальних форм римського вигляду:

- а) романтизм;
- б) ампір;
- в) модерн;
- г) ренесанс.

31. Найвищим досягненням українського образотворчого мистецтва XIX ст. є творчість:

- а) Т. Шевченка;
- б) В. Тропініна;
- в) А. Мокрицького;
- г) В. Штернберга.

32. Митці, які здійснили значний внесок у розвиток української скульптури в кінці XIX ст.:

- а) М. Микешин;
- б) Л. Позен;
- в) Ф. Щедрін;
- г) Г. Вітвер.

33. Основоположник української професійної музики:

- а) С. Гулак-Артемівський;
- б) М. Лисенко;
- в) М. Леонтович;
- г) М. Аркас.

34. Видатний український скульптор-модерніст XX ст.:

- а) П. Філіппі;
- б) О. Архипенко;
- в) Ю. Маяковський;
- г) М. Брянський.

35. Головний виражальний засіб у мистецтві модерну:

- а) колір;
- б) лінія;
- в) об'єм;
- г) площина.

36. Хто збудував свій власний будинок у м. Києві в стилі модерн?

- а) В. Городецький;
- б) Г. Шлейфер;
- в) Б. Растреллі;
- г) Д. Дяченко.

37. Перші течії модернізму, які виникли упродовж трьох перших десятиріч ХХ ст., називають:

- а) постмодерном;
- б) авангардом;
- в) абстракціонізмом;
- г) експресіонізмом.

38. Мистецький напрям, представники якого намагалися втілити в явищах зовнішнього світу внутрішні душевні переживання:

- а) супрематизм;
- б) кубізм;
- в) експресіонізм;
- г) кубофутуризм.

39. Видатний представник портретного жанру в живописі початку ХХ ст.:

- а) І. Їжакевич;
- б) Г. Нарбут;
- в) О. Мурашко;
- г) Л. Медвідь.

40. Хто є автором славнозвісного «Щедрика»?

- а) М. Лисенко;
- б) К. Стеценко;
- в) М. Леонтович;
- г) Я. Степовий.

41. Видатний український актор і режисер, який очолював «Молодий театр»:

- а) Г. Юра;
- б) Лесь Курбас;
- в) І. Мар'яненко;
- г) П. Саксаганський.

42. Засновник українського батального жанру:

- а) П. Волокидін;
- б) М. Бурачек;
- в) О. Шовкуненко;
- г) М. Самокиш.

43. Хто є режисером кінофільму «Земля»?

- а) І. Кавалерідзе;
- б) О. Довженко;
- в) В. Гардін;
- г) Г. Стабов.

44. Творчий метод, що панував у художній творчості за умов тоталітаризму:

- а) критичний реалізм;
- б) класицизм;
- в) соціалістичний реалізм;
- г) постмодернізм.

45. Назвіть автора картини «Хліб»:

- а) М. Глущенко;
- б) С. Шишко;
- в) В. Задорожний;
- г) Т. Яблонська.

46. Автор роману «Собор»:

- а) О. Гончар;
- б) Л. Костенко;
- в) П. Загребельний;
- г) О. Довженко.

47. Український художник, який входить до сотні найвизначніших геніїв сучасності:

- а) В. Задорожний;
- б) І. Марчук;
- в) Г. Гавриленко;
- г) Л. Медвідь.

48. Визначні майстри графіки другої половини ХХ ст.:

- а) А. Базилевич;
- б) В. Задорожний;
- в) Г. Гавриленко;
- г) Г. Якутович.

49. Автор пісні «Червона рута»:

- а) І. Шамо;
- б) І. Поклад;
- в) В. Івасюк;
- г) О. Пашкевич.

50. Жанри, що з'явилися в українській музиці в другій половині ХХ ст.:

- а) опера-балет, балет-симфонія;
- б) пісня, романс;
- в) кантата, симфонія;
- г) хор-опера.

51. Відомі українські художники другої половини ХХ ст.:

- а) В. Задорожний, Т. Яблонська;
- б) С. Васильківський, Т. Шевченко;
- в) О. Богомазов, К. Малевич.

52. Одним із найяскравіших зразків поетичного кіно в Україні є фільм:

- а) «Короткі зустрічі» К. Муратової;
- б) «Тіні забутих предків» С. Параджанова;
- в) «Польоти уві сні та наяву» Р. Балаяна;
- г) «Роки молоді» О. Мішуріна.

53. Художні напрями, які впливають на творчість сучасних українських художників:

- а) класицизм;
- б) сюрреалізм;
- в) бароко;
- г) концептуалізм.

54. Відомі українські художники доби незалежності України:

- а) О. Дубовик, А. Савадов;
- б) В. Задорожний, О. Шовкуненко;
- в) М. Глущенко, К. Трохименко;
- г) О. Гнилицький, А. Волокітін.

55. Напрямок у сучасній культурі, що сформувався у 70-х рр. ХХ ст.:

- а) модернізм;
- б) постмодернізм;
- в) неокласицизм;
- г) ренесанс.

56. Один із провідних сучасних українських композиторів-симфоністів:

- а) Л. Дичко;
- б) М. Дремлюга;
- в) Є. Станкович;
- г) В. Степурко.

57. Відомі сучасні українські режисери-експериментатори:

- а) Б. Ступка;
- б) С. Моїсеєв;
- в) Д. Богомазов;
- г) А. Жолдак.

58. Відомі сучасні українські письменники:

- а) Ю. Андрухович, О. Забужко;
- б) П. Загребельний, О. Довженко;
- в) В. Шевчук, С. Жадан;
- г) О. Гончар, П. Мирний.

59. Український фільм, що був номінований у 2012 р. на кінопремію «Оскар»:

- а) «Молитва за гетьмана Мазепу»;
- б) «ТойХтоПройшовКрізьВогонь»;
- в) «Помаранчеве небо»;
- г) «Мамай».

60. Найвища державна нагорода в Україні в галузі літератури і мистецтва:

- а) Нобелівська премія;
- б) премія ім. Лесі Українки;
- в) Ленінська премія;
- г) Національна премія ім. Т. Г. Шевченка.

Навчальне видання

**Методичні рекомендації
до самостійної роботи з дисципліни
«Історія української культури»
для студентів усіх бакалаврських напрямків**

Редактор О. Ткачук

Укладачі: Зінько Олена Василівна
Сідлецька Тетяна Іванівна

Оригінал-макет підготувала Т. Сідлецька

Підписано до друку 14.06.2017 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 2,89
Наклад 40 пр. Зам. № 2017-201

Видавець та виготовлювач
Вінницький національний технічний університет,
інформаційний редакційно-видавничий центр.

ВНТУ, ГНК, к. 114.
Хмельницьке шосе, 95,
м. Вінниця, 21021.
Тел. (0432) 59-85-32, 59-81-59,
press.vntu.edu.ua,
E-mail: kivc.vntu@gmail.com.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.